

Миграции и музика: пространствени и времеви параметри

Наталия Рашкова

Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей – БАН

При цялото многообразие на проблематика, възникваща и натрупваща се в теренната и изследователската ми работа по изследователския проект „Изселници и мигранти от двете страни на българо-турската граница: наследство, идентичност, интеркултурни взаимодействия“, все по-ясно се откроява спецификата на миграционните процеси във връзка с влиянието им върху културите на мигриращите общности. С оглед на заложените в проекта интердисциплинарни подходи вниманието ми се насочва приоритетно към набирането на информация и изследването на музиката като средство за опазване на локалната културна идентичност на двете изследвани миграционни групи („тракийски“ българи и турци изселници от България), както и в Одрин като град, в който днес живее предимно мигрирало население.

Етномузикологията отдавна обръща внимание на процесите и резултатите от миграцията, но относително отскоро оказва влияние върху проучванията на миграцията в по-широк план (Baily, Collier 2006). В традиционното разбиране за изследователския терен на етномузикологията се откроява характерното за антропологията и етнографията понятие за локалност, в смисъл на изучаване на локални музикални традиции и култури. Такъв подход за натрупване на емпиричен материал е същностен в дългогодишната история на нашата научна област. Той задава определени пространствени категории за описание на музикална специфика. От началото на 90-те години обаче схващането, че културата е свързана с отделни територии или места се е променило с нарастващия интерес към мобилността на културните форми, говори се за „пътуващи култури“ (Clifford 1992). Понятието локалност се размива, придобива параметри, различни от традиционното разбиране за културно пространство, обособено на определена територия. Център на внимание е не толкова мястото, а хората, които носят културата със себе си по своите миграционни пътища¹. Отделна съществена тема представлява проследяването на мигрантските култури във времето и начините на тяхното съхранение и трансформации.

Същевременно мигрантските групи не могат да останат встрани от диалогичен културен процес, при който се извършва докосване и възможно взаимодействие с културите на други общности, сред които живеят през различни периоди – преди и след миграцията, независимо дали различията са на локален или етничен признак.

Примерите от теренните ми наблюдения и изследователската работа по проекта добавят нови вариации в необятната тема за музикалните култури на мигрантските общности. Тук ще бъдат представени някои от тях.

¹ Такава изследователска насока в българската етномузикология вж. например у Рашкова 1999; Рашкова 2003; Пейчева, Димов 2006; Rashkova 2010; Тончева 2011.

Тракийските българи

Знанието за традиционната музикална култура се съхранява и пренася в колективната и индивидуалната памет на тракийските бежанци, напуснали родните си места в размирното време на Балканските войни в началото на ХХ в., като наследена ценност, предава се на потомците им и намира съвременни форми за легитимация на специфична общностна музикална идентичност.

Като част от проучването на мигрантската общност на тракийските българи обърнах изследователско внимание на песенния репертоар на първото поколение „преносители“ отпреди преселването. Между 1926–1931 г. песенната фолклорна култура на бежанците от Източна и Западна Тракия е документирана в различни селища вече в пределите на българската държава и в резултат е публикуван известният тракийски сборник на Васил Стоин (Стоин 1939), осъществен с усилията на Тракийския научен институт. Чрез тези нотни записи се реконструира някогашен селищен песенен репертоар, изтръгнат от пространственото си

Тракийският сборник на Васил Стоин от 1939 г.

функциониране, но жив в съзнанието на своите носители. (Звукова илюстрация за устойчивост във времето е мой теренен запис от 1989 г. в Ивайловград – песен, нотирана в сборника, но и част от предадения по родов път репертоар на певица с произход от Източна Тракия.)

Песенните текстове в сборника на В. Стоин са богат източник на информация за пренесеното в паметта на хората музикално знание. Наред с общите за целия български фолклор сюжети, устойчивото знание за музикалните умения и употребата им в културата, в тях съществуват и следи от пъстрата етническа карта на Тракия до началото на ХХ в. – споменава се, че на турчин не приляга да пасе свине и да свири на гайда; че зурната е турски инструмент и затова като потурчвали мома, „девет тъпана биеха и девет зурни свиреха, да ѝ се гласа не слуша“. Любопитен факт

е споменаването в песен на свирачи на зурна и тъпан с български имена, съпровождащи хоро на панаир. Свиренето на зурна от българи-християни е твърде необичайна практика и може да се тълкува като отделен извънреден случай на повлияване от местната мюсюлманска култура, след като циганите музиканти донасят и утвърждават зурнаджийската традиция. Песенните текстове подсказват и

202. Да продадатъ бѣла Добра
(хороводна)

М. М. ♩ = 152

Доб- ро, Доб- ро лѣо, бѣ- ла Доб- ро, шо ми вей- ке не ду- ху- даш

— „Добро, Добро лѣо, бѣла Добро, Що ми вейке не духуаш, (2) Кѣту напрѣм духуаше Сѣка вечер на вечера И сутринѣ на прогича?“ — „Буле, буле ле, мила буле, Как да дойда, мила буле,	Снощи тръгнах да си дойда, Че пуминах, мила буле, Сретъ ослото прѣс църкува, Прѣс църкува, прѣс хорище, Дѣ се буле ле, суберали, Наште млади чурбадие,	Чурбадие и нухтера, Та за Добра зло думаха, Зло думаха, зло мислиха; Да прѣлацѣтъ бѣла Добра, Да си платѣтъ харчувету, Харчувету, борчувету“.
---	---	--

Пѣли: Чана Ангелова, 46 год., Малуса Михалова, 41 год., Митра Лтанасова, 36 год., и Янка Чанкова, 33 год., отъ с. Квѣдженъ, Софлийско — октомврий 1930 г., гр. Ортакьой.

Песен от сборника, отново записвана в Ивайловград през 1989 г.

за съществувала музикална комуникация с турци, макар и в контекста на разбирането за верска и етническа отчужденост. Един от текстовете подсказва за смесени села с българско и турско население – майка не пуска дъщеря си в „долната махала“, за да не би „турци анадолци“, свирещи на булгария и кеменча, да я измамат и потурчат. От друг песенен сюжет става ясно, че български музиканти са били канени да свирят и пеят на турска сватба – реалност, отразена в песен.

При цялата консервативност и стремеж към културно самосъхранение живата музикална практика, по-специално в инструменталната музика, показва съществуването на културни контакти между музиканти българи и турци, особено в градска среда. При теренни проучвания на фолклора в граничните райони на Югоизточна България през 80-те години на ХХ в. попаднах на родени в Одринско фолклорни инструменталисти гайдари, заучили някои турски свирни в този край. При теренната изследователска работа по проекта в разговори с турски музиканти и познавачи на музиката в Одрин те успяха да идентифицират някои от направените тогава звукозаписи на турски мелодии, изпълнени на гайда от български фолклорни музиканти, бежанци от Тракия. Една от тях бе разпозната като импровизация върху мелодия от песен „на моабет“ (на трапеза). В Турция на селска сватба тя се изпълнява на зурна и тъпан или на кларинет вместо на гайда. Добавеното от гайдаря въведение бе определено като овчарска мелодия – когато овчарят отива да напои стадото. Друг запис се оказа известна до днес местна турска народна песен от Одринска Тракия. Тези турски мелодии не са получили популярност в България, но са останали като отзвук от дотъга с друга култура в репертоара на музиканти преселници, като следи от културно многообразие.

При включено теренно наблюдение сред потомци на тракийски бежанци по време на техни организирани пътувания по родните места на дедите им в Одринска Тракия (днес в Турция) се открие значимостта на местните фолклорни песни като част от пренесените в процеса на миграции културни ценности. С особена емоционалност те пееха, рецитираха и коментираха събитията от текстовете на онези песни, които са били създадени в някогашните села по определен повод, като че ли сътворената песен представлява реално доказателство за съществуването на селищната общност. В едно от селата (Ейлягюню, Кешанско) изиграха хоро под звуците на песен, създадена според предадения спомен по действителен

Тракийци по родните места на бежанците – хоро на песен в с. Ейлягюню, Узункюприско, 2010 г. Сн. Н. Рашкова

Тракийци по родните места на бежанците – хоро на песен в с. Ейлягюню, Узункюприско, 2010 г. Сн. Н. Рашкова

случай в същото село. По думите на една от потомките „ние нямаме история на този край, неписаната история това е фолклорът, който е останал – чудни песни, нрави и душевност; тези песни може да са весели, но сълзи имаше в очите на нашите деди и баби”.

Паметта за традиционната музикална култура на бежанците се опазва вече близо едно столетие чрез организираните от тракийските дружества по места певчески фолклорни групи. Във времената на поощряване на възстановената традиция с представяне на фолклорни събори за автентичен фолклор музикалната култура на бежанците от Източна и Западна Тракия бе целенасочено издирвана и представяна в оригиналния ѝ вид. С течение на времето все по-необходим и ползван песенен източник е сборникът на В. Стоин.

Певческа група на Третия национален фолклорен фестивал "Песни за Капитан Петко войвода" – Варна, 2009 г. Сн. Н. Рашкова

Тракийска фолклорна група. Из архива на Тракийско дружество „Г. Сапунаров“, Хасково

Тракийска младежка труппа на новогодишна вечеринка в Хасково, 1941 г. Из архива на Тракийско дружество „Г. Сапунаров“, Хасково

Със смяната на поколенията старинният изпълнителски стил постепенно заглъхва и се заменя преобладаващо от малки хорови колективи към тракийски дружества и читалища, чийто репертоар съдържа все по-малко оригинални песенни образци от родните места на предците. Дейността на тези колективи е стимулирана с участия в организирания празничен живот на тракийци, в ежегодните национални и регионални тракийски фолклорни събори („Богородична стъпка” в Старозагорски минерални бани, „Фолклорен венец „Божура” в гр. Средец, на Петрова нива, в Поморие, Ахелой, Маджарово и др.), в музикални конкурси на тракийската песен („Песни за Капитан Петко войвода” – Варна), в храмови празници и тържества в двете български църкви в гр. Одрин и др. Така потомците на бежанците от Източна и Западна Тракия живеят с паметта и спецификата на локалния си произход, със споделена общностна принадлежност.

Ансамбъл „Китна Тракия“, основан през 1960 г. Из архива на Тракийско дружество „Г. Сапунаров“, Хасково

Тракийски певчески групи на Третия национален фолклорен фестивал "Песни за Капитан Петко войвода" – Варна, 2009 г. Сн. Н. Рашкова

Тракийски певчески групи на Третия национален фолклорен фестивал "Песни за Капитан Петко войвода" – Варна, 2009 г. Сн. Н. Рашкова

Тракийски певчески групи на Третия национален фолклорен фестивал "Песни за Капитан Петко войвода" – Варна, 2009 г. Сн. Н. Рашкова

Тракийци на храмовия празник на църквата „Св. св. Константин и Елена“ в гр. Одрин, 2010 г. Сн. Н. Рашкова

Певческа група от гр. Ахелой на IV регионален тракийски християнски фолклорен събор, гр. Ахелой, 2009 г. Сн. Н. Рашкова

Тракийци на храмовия празник на църквата „Св. св. Константин и Елена“ в гр. Одрин, 2010 г. Сн. Н. Рашкова

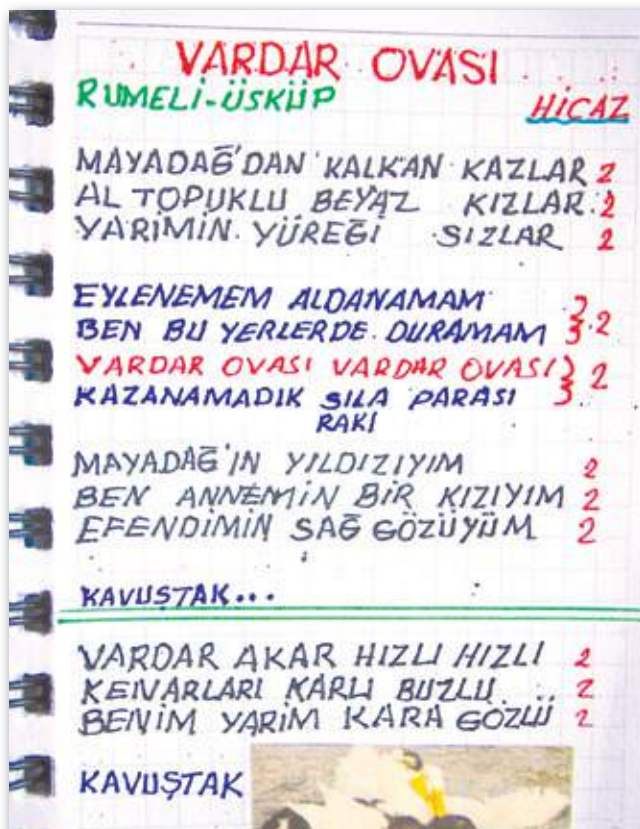

Тракийци на храмовия празник на църквата „Св. св. Константин и Елена“ в гр. Одрин, 2010 г. Сн. Н. Рашкова

Турците изселници от България

Според получените по време на проучването сведения турските изселници и някои от потомците от по-ранни изселнически вълни продължават да поддържат локална музикална специфика, свързана с мястото на произход в България. Голяма част от репертоара на певец-любител от Одрин е заучен от баща му, преселник от Търговищко в началото на XX в. Това са характерни румелийски песни, които изселниците носят със себе си в Турция и чрез този техен местен репертоар се оразличават от преселниците от други

краища на Балканите. Няколкото интервюта с Шереф Балкан по време на теренни командировки в Одрин предоставиха ценна музикална информация – сравнение и отличителни белези на фолклорната музика от Румелия, музикални различия в отделни райони на Турция, ситуации на пеене, репертоар, епически песенни цикли в турския

Румелийска песен от репертоара на Шереф Балкан. Сн. Н. Рашкова

Шереф Балкан, певец от гр. Одрин. Сн. Н. Рашкова

фолклор, музикална теория за макамите, народни и класически турски песни. Тези обширни музикални познания са плод на дългогодишни натрупвания и музикантски контакти. Все пак певецът държи на румелийската музика, разбирана от него като местна в пространството на Европейска Турция и Балканите.

Всеки опит за изследователско обобщение се основава върху повтораемост на принципи и модели в множество индивидуални случаи. Въпреки все още недостигнатия „праг на насищане“ в теренното проучване по отношение на музикалните културни натрупвания и начините на изразяването им сред изследваните мигрантски общности, очевидна е тенденцията за запазване на културно общуване и чрез български фолклор и музика. Нашите събеседници са преди всичко хора, формирани в градска среда, с получени в България образование и култура. Връзката с България намира израз и в някои техни музикални предпочитания.

Според мнения на одринчани в сравнение с други изселнически групи в Одрин турците изселници от Североизточна България повече държат на традициите си. Ходят с носии на сватба, на празници играят хоро като в България. Получените сведения за протичането на сватба на младеж от Търговище, изселник в Истанбул, с девойка от Карадениз (Черноморския регион) потвърждават разбирането у двата рода за немалки различия помежду им. Те наричат този брак „смесен брак“, имат спорове и несъгласия около сватбения ритуал. По време на сватбата черноморци наблюдавали отстрани хората, които танцуват близките на младоженеца – Пайдушко (Пайтуш), Еленино и др., под звуците на записи с българска народна музика. От други сведения се разбира, че още преди изселването българските турци (особено тези от Североизточна България) се интересуват, харесват и дори възприемат българската фолклорна музика и танц. Внук си припомня как баба му на село обичала да гледа по телевизията фолклорни предавания и дори в годините на преименуването, когато е изразявала негативно отношение към българските власти, е търсела хубавото и компенсирала недоволството си с мнение, че „българите имат много хубава народна музика“.

Изселник в Одрин, представител на интелигенцията, обяснява, че в България не се интересувал от българска народна музика, но след изселването си в Турция започнал да

В дома на изселници от България в гр. Одрин, 2010 г. Сн. Н. Рашкова

В дома на изселници от България в гр. Одрин, 2010 г. Сн. Н. Рашкова

слуша, да купува при пътуванията си албуми на Валя Балканска, сестри Кушлеви, пита кои са известните и добри изпълнители. Събеседникът ни чете български книги, които е донесъл при изселването от България, снабдил се е с любими български филми на компактдискове. Това е един от начините да поддържа духовната си връзка с българската култура.

При теренната работа в Одрин и Истанбул бяха получени сведения за интереса на изселниците, посетители в кафенетата на изселническите квартали, към български телевизионни канали и звукозаписи с попфолк музика, към български вестници и друга информация от България.

Кафене в жилищен квартал на изселници от България в гр. Истанбул

Трета обширна тема, по която вече са събрани доста интересни материали, е свързана с **град Одрин и културата на мигрантите**. Според местни познавачи в музикалната история на Одрин може да се стигне максимум до 50-60 години назад. Като гранично селище градът е променял многократно състава на своето население. Това е град с жители, придошли чрез междудържавни договори, а по-късно и чрез отделни миграции от Гърция, Македония, Босна, България и др. от края на XIX в. до днес. На мястото на напусналото преобладаващо (според някои сведения на информанти) арменско, гръцко, еврейско, българско население (живяло в отделни махали) идват балкански турци, цигани и помаци. „Пътуващите култури“ променят облика на града, а предишната градска култура почти се изгубва сред новите заселници. Сред наследените от тях характерни продукти и занаяти остават бадемовите бонбони, специалитет на одринските евреи, гръцкото сирене (пейнир). Споменът за българите е, че имали фурни и правели хляб.

Теренното проучване показва, че почти напълно е изтрита паметта за известните сред християнското население майстори на одрински гайди, тъй като турците нямат гайда. Сега в местната музика съществуват названия на танцови мелодии – „Балканска гайда“, „Помашка гайда“. С идването на циганите и циганските музиканти в града се утвърждава и популяризира зурнаджийското свирене. Циганските музиканти в Одрин дори са легитимирани като носители на емблематичната за града музика от страна на местните власти, телевизиите, журналисти и външни посетители. Цигани зурнаджии акомпанират на много от представителните фолклорни танцови групи на Одрин – детския танцов състав при общината, студентския танцов състав

на Тракийския университет и др. Музикантите свирят мелодии от Балканите според произхода на съответните изпълнявани танци. Съществуват и представителни оркестри от зурни и тъпани (с изпълнители цигани), които участват в празнични градски шествия, както и като основна музика при емблематичните ежегодни мазни борби Къркпънар. По думите на един от най-добрите потомствени зурнаджии в града Фахреттин Зурнаджъ музиката, която те изпълняват, е румелийска, т.е. от Балканите. Макамите, изпълнявани на зурна, са румелийски, „в Анадола не върви нашата музика“.

Музикант на танцов състав при Тракийския университет в гр. Одрин, 2010 г. Сн. Н. Рашкова

Музиканти на репетиция на детски танцов състав в гр. Одрин, 2010 г. Сн. Н. Рашкова

Фахреттин Зурнаджъ – потомствен музикант от гр. Одрин. 2010 г. Сн. Н. Рашкова

Музикантите на детския фолклорен състав при Общината в гр. Одрин, 2010 г. Сн. Н. Рашкова

Зурнаджийски оркестър на церемония пред сградата на общината в гр. Одрин, 2009 г. Сн. Н. Рашкова

В момента в града съществуват любителски хорове и оркестри от традиционни инструменти, които изпълняват народна (halk) и класическа (sanat) турска музика. Източник на голяма част от репертоара са архивите на Тюрското радио и телевизия TRT, чрез които се разпространяват ноти и записи.

Програма за концерт на фолклорен хор при община Одрин. Сн. Н. Рашкова

Хорът за турска народна музика при община Одрин, 2010 г. Сн. Н. Рашкова

Яшар Йозел, ръководител на хора, 2010 г. Сн. Н. Рашкова

Одринските музикални състави изразяват предпочитание към местния румелийски песенен репертоар, който задава регионалната им специфика. Подобен е и стремежът в репертоарната политика на фолклорните танцови школи и формации в града, които изпълняват приоритетно румелийски танци. Така музиката и танците от Балканите интегрират одринското население в цялостното многообразие на местната култура.

* * *

Представената от мен изследователска проблематика за връзката между миграционните процеси и музикалната култура на мигрантите ще бъде развивана и разширявана, допълвана с нови теренни наблюдения и изследователски търсения. Музикалният свят е пътър и необятен, подвижен и многолик, отворен в пространството и времето.

Литература

Пейчева, Л., В. Димов 2006. Миграции и гурбети от България: музикални орбити. – В: Градиво за етнология на миграциите (съст. М. Карамихова). София, Етнографски институт с музей при БАН, 61–101.

Рашкова, Н. 1999. Музикално-танцовият фолклор в живота на българите в Унгария. – В: Българите в Унгария. Будапеща, 73–79.

Рашкова, Н. 2003. Музикално изразяване на идентичност в чуждоезична среда. – Българско музикознание, № 4, 103–109.

Стоин, В. 1939. Български народни песни от Източна и Западна Тракия. Тракийски сборник. Кн. 8. София, Тракийски научен институт.

Тончева, В. 2011. Българската народна музика в живота на различни поколения български емигранти във Виена. – В: Българската общност в Австрия – историческо, лингвистично и етнологично изследване, Т. 1. София, Държавна агенция за българите в чужбина, 85–92.

Baily, J., M. Collier 2006. Introduction: Music and Migration. – Journal of Ethnic and Migration Studies. Vol. 32, 2, 167–182.

Clifford, J. 1992. Travelling Cultures. – In: Cultural Studies. Ed. L. Grossberg et al. New York, Routledge, 96–116.

Rashkova, N. 2010. Migration Together with Music: Anatolian and Thracian Bulgarians. – Paper presented at the International conference “The Ottoman Past in the Balkan Present: Music and Mediation,” University of Athens. Athens, 30.09.–2.10.2010.